

Ξάφνου ἀκούω τὸ πουλὶ νὰ λέη
τοὺς νηοὺς γελοῦν ἢ νηὲς μετ' λόγια
καὶ θλιβερά τῆς μάντας μοιρολόγια
φωράζουρ,
πῶς 'ς τοῦ παιδιοῦ της τὸ κακὸ μόνη ἢ ἀγάπη
[φταίει.

Μοῦ λέει, φύγε, φύγε, πάει ἐκείνη
ἄλλον ἐπὶ ἄλλο ἰὸ βράδυ
πέγγω ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ σημάδι
ἀγάπης·
'ς τὸ πρόσωπόν μου ἢ οὐλὴ ἀγιάτρευτη θὰ μένῃ.

II.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΕΣΤΩΣΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

EN TAIS

ΓΛΩΣΣΙΚΑΙΣ ΕΡΕΥΝΑΙΣ

Ἐρ' Ἀθήραις τῇ 10ῇ Ἰανουαρίου 1906.

Πρὸς τὰ μέλη τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου

« Νέα Ζωή ».

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ πέμψω ὑμῖν πρὸς δημοσίευσιν διὰ τῆς « Νέας Ζωῆς » τὸν λόγον, ὃν τῇ παρελθούσῃ Κυριακῇ παραλαμβάνων τὴν πρυτανείαν ἐξεφώνησα ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου. Θὰ χαρῶ δὲ μεγάλως, ἂν αἱ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμεναι ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι γίνωνται ἀσπασταὶ ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἐξερεῦνσιν τῆς ἡμετέρας Γλώσσης καὶ προσέτι ἂν αἱ Ἑθνικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ ἀνάγκαι αἱ ὑποδεικνύμεναι ἐν αὐτῷ ἐξεγεύωσιν ἐν τῇ ψυχῇ εὐγενοῦς τινος Μαικήνα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συνάψῃ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα μετὰ τῆς ἀθανάτου Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἢ ἔδωκ' ἐπὶ καλλιέργειαν τῆς μέσης καὶ νέας γραμματολογίας καὶ γλώσσης ἰδρύσῃ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ ἢ εἰς σύνταξιν τοῦ πολυποθῆντος λεξικοῦ καὶ τῆς ἀπαραίτου ἱστορίας καὶ γραμματικῆς αὐτῆς χάριν τῆς ἐπιστήμης (οὐχὶ χάριν τῆς ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίας) ἐπικοινωνήσῃ. Δέξασθε, Κύριοι, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως μεθ' ἧς διατελῶ.

Ὅπως ὑμέτερος

G. N. XATZIDAKHS

Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας καὶ
Πρυτανὶς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.

ἌΦΟΥ πρῶτον ἄσμενος ὁμολογήσω τὰς ὀφειλομένας χάριτας πρὸς τοὺς ἀξιολύτους κυρίους συναδέλφους, οἵτινες τιμήσαντές με διὰ τῆς ψήφου αὐτῶν ἀνεβίβασαν εἰς τὸ ὕψηλόν ἀξίωμα τοῦ πρυτάνεως, καὶ τὴν βαθεῖάν μου εὐγνωμοσύνην πρὸς τε τὴν Ε. Κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως, ἣτις ἐνέκρινε τὴν ἐκλογὴν ταύτην, καὶ πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τὸν Βασιλέα ἡμῶν, ὅστις ταύτην περιέβαλε διὰ τοῦ ὕψηλου κύρους Αὐτοῦ, ἔρχομαι κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος εἰς ἐκθεσιν ἐνώπιον ὑμῶν θέματος ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἐμῶν μελετῶν· τὸ θέμα τοῦτο εἶναι: Περὶ τῆς ἐνεστώσης μεθόδου ἐν ταῖς γλωσσικαῖς ἐρεῦναις.

Ἡ γλώσσα, τὸ μέγιστον τοῦτο καὶ αὐτόχρομα ἐξαίρετον κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου πολὺ πρωΐμως ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ ἐρευνητικοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων· πάντοτε ἐφάνη αὐτοῖς ἰδίᾳ προσοχῆς ἄξιον πρῶτον ὅτι πάντες πανταχοῦ τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι κέκνηνται γλώσσαν, ἔπειτα ὅτι μόνοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι ταύτην καὶ τέλος ὅτι κατὰ τὰ ἔθνη ἄλλοι ἄλλην λαλοῦσι γλώτταν. Πρὸς τοῦτοις δὲ τοῖς γενικοῖς καθαρῶς φιλοσοφικοῖς ζητήμασι προτετέθη ἑνιαχοῦ, εἶον ἐν Ἰνδίοις, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἕτερον πρακτικόν, τόδε, ὅτι χάριν τῆς ὀρθῆς νοήσεως τῶν ἐν τῇ γλώσσῃ συγγεγραμμένων ἢ χάριν ἀκριβοῦς χρήσεως αὐτῆς ἐδέξασθε τὰ ἐξετασθῆ καὶ γνωσθῆ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ φύσις αὐτῆς ταύτης τῆς γλώσσης. Τούτων ἕνεκα βλέπομεν ὅτι πάντες οἱ λαοί, ὅσοι ποτὲ ἠτύχησαν ν' ἀναπτύξωσι πολιτισμὸν τινα, μικρὸν ἢ μέγαν, εἶον οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ Ἀραβες, μετὰ δὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων οἱ πλεῖστοι λαοὶ τῆς Ἑσπερίας, πάντες οὗτοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐρευνήσωσι κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτῶν γλώσσαν ν' ἀνεύρωσι τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰ φαινόμενα αὐτῆς, νὰ συντάξωσι τὴν γραμματικὴν, τὸ λεξικόν, τὴν ἱστορίαν αὐτῆς κτλ. Καὶ σήμερον δὲ πάντα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη οὐ μόνον περὶ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς γλώσσης ἀσχοιοῦνται, ἀλλὰ καὶ βᾶσιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν μορφώσεως ἔχουσι τάξει τὰ γλωσσικὰ μαθήματα, δηλ. τὴν ἀκριβῆ γῶσιν καὶ χρῆσιν τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης, τὴν περισυλλογὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῶν στοιχείων καὶ μνημείων αὐτῆς κτλ. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι καὶ πρὸς θεωρητικὴν ἐξέτασιν καὶ λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς γλώσσης καὶ πρὸς τελείαν μάθησιν καὶ πρὸς ὀρθὴν χρῆσιν αὐτῆς ἀπαραίτητος ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐφαρμόζῃται μέθοδος ὅσον εἶναι τε ἀκριβεστάτη.

Τίς δὲ ἡ νῦν κρατοῦσα μέθοδος ἐν τῇ μελέτῃ τῆς γλώσσης; τίνα τὰ στοιχεῖα καὶ πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς; Ἰνα ταῦτα προσηκόντως νοηθῶσι καὶ ἐκτιμηθῶσι, προσήκον εἶναι νὰ δειχθῇ πρότερον διὰ βραχείων πρῶτον μὲν διὰ τίνων ὁδῶν ἀφίκαντο οἱ ἐρευνηταὶ ἐπὶ ταύτην, ἔπειτα δὲ τίνα τὰ στοιχεῖα αὐτῆς καὶ τέλος τίνος ἕνεκα ἡ νῦν κρατοῦσα μέθοδος κρίνεται ἀληθής.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν Ἰνδῶν, οἵτινες πρῶτοι ἐκ πάντων τῶν λαῶν τῆς ἡμετέρας Ἰαπετικῆς ὁμοεθνίας

ἐπεχείρησαν νὰ ἐξετάσωσι τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν ἐπιστημονικῶς. Ἐπειδὴ δηλονότι παρὰ τῷ εὐφυεῖ ἑκείνῳ καὶ πολυπληθεστάτῳ θναι συνέβη ἐν χρόνοις πολὺ τοῦ Ὀμήρου παλαιότεροις νὰ ἀναπτυχθῇ παίσεις πλείστου λόγου ἀξία, καὶ προσέτι νὰ προσλάβῃ αὕτη κατὰ μικρὸν ἱερὸν χαρακτῆρα ὡς θεία ἀποκάλυψις (gruti) καὶ δὴ μεγίστην σπουδαιότητα διὰ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἔθνους ὅλου, διὰ ταῦτα ἡ μελέτη καὶ γνῶσις τῆς τε ἱερᾶς ταύτης γλώσσης καὶ τῆς μικρὸν ἀπὸ ταύτης διαφερούσης, βραδύτερον δὲ παγιωθείσης δοκίμου Σανσκριτῆς, κατέστη καθήκον ἀπαραίτητον καὶ γνώρισμα παντὸς ἀνεπτυγμένου Ἰνδοῦ. Καὶ ἐπειδὴ προσέτι αἱ γλωσσικαὶ αὗται φάσεις, ὅπως παρ' ἡμῖν ἢ τε Ὀμηρικῇ καὶ ἢ Ἀττικῇ, βαθμυδὸν ἀπηρχαίωθησαν καὶ ἐχρῆζον ἰδίας καὶ μικρᾶς σπουδῆς, διὰ τοῦτο ἐνωρὶς ἀνεπτύχθη παρ' αὐτοῖς ἡ ἀνάγκη ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρμηνείας αὐτῶν. Κατ' εὐτυχίαν δὲ καὶ ἡ παλαιὰ γλῶσσα τῶν ἱερῶν βιβλίων καὶ ἡ μετέπειτα δοκίμος εἰς λόγον συντάξεως, εἰς λόγον τῶν συμφώνων καὶ ἡμιφώνων καὶ εἰς λόγον διασώσεως πλείστων ἀρχαίων τύπων, καταλήξουν κτλ. εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν Ἱαπετικὴν μορφήν πολὺ πιστότερον ἢ πᾶσα ἄλλη ἐκ τῶν συγγενῶν γλωσσῶν· τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῶν λέξεων αὐτῶν ἐφαίνοντο διὰ τὴν ἀπάθειαν τῶν φθόγγων διαφανῇ ὡς κρύσταλλοι. Ἐκ τούτου ἡ γραμματικὴ ἀνάλυσις τῶν τύπων ἐν αὐταῖς ἦν εὐκόλος, σχεδὸν αὐτόδηλος, αὕτη δ' αὕτη ἡ γραμματικὴ ὠνομάσθη vyākaraṇa δηλ. ἀνάλυσις. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ ἐτυμολογία μεγάλως ἀνεπτύχθη καὶ ἡ σημασιολογία ἡρευνήθη καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν φθόγγων ἐπιστημονικῶς ἐξετάσθη καὶ καθόλου τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα ἐμελετήθησαν καλῶς γραμματικῶς τε καὶ λεξιγραφικῶς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἰνδαίς.

Οἱ δὲ ἀρχαῖοι Ἕλληνες Γραμματικοὶ εὐρεθέντες ἐν θέσει παραπληροῖα πρὸς τοὺς Ἰνδοὺς συναδέλφους αὐτῶν ἡναγκασθῆσαν νὰ μελετήσωσιν ἐπιστημονικῶς τὴν τε Ὀμηρικὴν καὶ λοιπὴν ποιήσιν καὶ τὰ ἐν τῇ δοκίμῳ Ἀττικῇ συντεταγμένα γλωσσικὰ μνημεῖα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχε πάθει ἐν χρόνοις προγενεστέροις τοῦ Ὀμήρου πολλὰς τῶν ἡμιφώνων καὶ συμφώνων ἐξαλλοιώσεις, εἶχε δὲ εἰς λόγον συντάξεως καὶ πλοκῆς τοῦ λόγου ἀναπτυχθῇ μέγιστον καὶ οὕτως ἀπομακρυνθῇ σφόδρα ἀπὸ τῆς ἀρχιγενεῦς, ἀπλῆς καταστάσεως, διὰ ταῦτα καθόλου εἶπεν πρὸς καταρτισμὸν ὕγιους ἐπιστήμης τῆς γλώσσης προσήνεγκον οὗτοι ἐλάσσονα τῶν Ἰνδῶν.

Ἄλλ' αἵ τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολίαι καὶ μέθοδοι ἦσαν κατ' ἀνάγκην ἑλλειπεῖς καὶ δὴ πλημμελεῖς· πρῶτον ὅτι πάντες οὗτοι εἶχον πρὸ ὀφθαλμοῦ ὕλικὸν περιορισμένον, τὸ τῆς ἰδίας ἐκάτεροι γλώσσης· ἦν ἄρα ἀδύνατον αὐτοῖς νὰ διακρίνωσι τὸ ἀπαραίτητον ἀπὸ τοῦ περιττοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ, καὶ δὴ νὰ φιλοσοφῇσωσιν ἀληθῶς. Δεύτερον ὅτι ἀσχολούμενοι περὶ τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων τῆς γλώσσης οὐχὶ τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς λόγου, τῆς μητρικῆς, τῆς φυσικῆς, ὡς εἶπεν, αὐτῶν γλώσσης

ἀλλὰ παλαιότερων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπηρχαιωμένων φάσεων, ταύτας μὲν ὑπελάμβανον ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν γλῶσσαν, ὡς τὸν κανόνα, καὶ τὰ φαινόμενα αὐτῶν ὡς τὰ μόνα ὀρθὰ καὶ λόγον ἔχοντα· πάντα δὲ τᾶλλα ἐθεώρουν ὡς ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ κανόνος καὶ διαφθοράς. Ἄλλη ἑλλειψις τῶν μεθόδων τούτων εἶναι ὅτι τὴν γλῶσσαν ἐθεώρουν μᾶλλον ἐν τοῖς βιβλίοις ἢ ἐν τῇ στόματι τῶν λαλούντων αὐτήν, μᾶλλον ὡς δεδομένον τι καὶ ἔτοιμον ἢ ὡς ἐνέργειαν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τῶν λαλούντων αὐτήν.

Διαρκούντος τοῦ σκοτεινοῦ μέσου αἰῶνος ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσχολία καὶ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄξιον λόγου βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ἐχώρησε, μόνον δὲ ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἀρχεται ποιά τις ἐργασία, ἀλλὰ καὶ αὕτη μικροῦ λόγου ἀξία· αἰτία δὲ τούτου εἶναι πρῶτον μὲν ὅτι τὰς ἀρχαίας δοκίμους γλώσσας ἐθαύμαζον καὶ τούτων τὰ φαινόμενα ἐξήταζον, τὰς δὲ νεωτέρας ὡς δῆθεν διεφθαρμένας περιεφρόνουν· ἔπειτα ὅτι ἀνεμίγνυν καὶ παρέβαλλον πολλὰς τὰ ἀνομοιοτάτα, οἷον Ἑβραϊκὰ πρὸς Ἑλληνικὰ ἢ Λατινικὰ, καὶ οὕτω συνεχέοντο αἱ σχέσεις τούτων πολλαχῶς.

Διὰ τοῦτο μεγάλως ἐθαυμάσθη καὶ αὐτὸ τοῦτο σωτηρία ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Fr. Bopp, τοῦ πατρὸς τῆς γλωσσολογίας, γενομένη ἀνακάλυψις τῆς συγγενείας τῶν Ἱαπετικῶν γλωσσῶν καὶ ἔθνων. Ἐκτοτε ὑπῆρχον γλῶσσαι καὶ λαοὶ τινες στενὴς πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι, ἐνότητα μεγάλην, γλωσσικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀποτελοῦντες, καὶ οὕτως ἀντιδιαστέλλομενοι πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ πρὸς πάσας τὰς ἄλλας γλώσσας τῆς γῆς. Διὰ τῆς βαρυστημάντου ἀνακαλύψεως ταύτης πρῶτον μὲν ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἀληθεῖς χαρακτῆρες τῆς συγγενείας τῶν γλωσσῶν δὲν κεῖνται ἐν ταῖς κοιναῖς λέξεσι, διότι αὗται δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἐπίσταντοι, θάνατοι, ἀλλ' ἐν τῇ κοινῇ γραμματικῇ, ἐν τῇ κοινῇ τύπῳ αὐτῶν. Ἐπειτα ἀνεφύθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν γλωσσικὸν παρελθὸν χιλιετηρίδων πολλῶν. Πρῶτον αἱ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης γνώσεις ἡμῶν δὲν ἀνῆρχοντο πέραν τῆς γραπτῆς παραδόσεως αὐτῆς, ἥτοι πέραν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, τὰ δὲ ἐπέκεινα τούτων ἦσαν ἡμῖν αὐτὸ τοῦτο «θίνες ἀνυδροὶ καὶ θηριώδεις ἢ πηλὸς αἰδῶνης ἢ Σκυθικὸν κρῖος ἢ πέλαγος πεπηγός.» Νῦν δέ, ἐπειδὴ ἐκάστη τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν ἄλλα δέσσωσεν ἡμῖν, λείψανα τῆς ἀρχαίας κοινῆς κληρονομίας, συνέβη ὥστε ἐκάστη τούτων διὰ τῶν ἀρχαϊκῶν ἃ ἔσωζε, νὰ παριστᾷ ἡμῖν ὡς πρὸς ταῦτα ἀρχαιότεραν εἰκόνα, παλαιότερον τρόπον τινὰ ἀντίγραφον τῶν ἄλλων. Οὕτω τὸ πρότερον ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῶν ἡμετέρων γλωσσῶν παχὺ καὶ ψηλαφητὸν σκότος πολλαχῶς διελύθη, καὶ πολλὰ ἴδια τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Λατινικῆς ἐπιτεύγματα πρότερον χρομίζόμενα ἀπεδείχθησαν παλαιότατα, Ἱαπετικά, λ. χ. ἢ Ἀττικὰ σύνταξις, ἢ Λατινικὴ ἀφαιρετικὴ. Διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν γνώσεων ἡμῶν ὡς πρὸς τὸ ἀπώτατον παρελθὸν ἐδιδάχθημεν, ὅτι πολλὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα μονήρη ἢ ἀνώμαλα φαινόμενα ἡμῖν σήμερον, ἦσαν παλαιότερον πολλὰ, ἀπῆρτιζον τάξιν ὅλην, ἦσαν θιαλά, εἶχον κάλλιστα καὶ νομιμώτατα, τὰ δὲ νῦν σφωζόμενα εἶναι λείψανα

μόνον τῆς παλαιᾶς ἐκείνης καταστάσεως, ἅμα δὲ ἐμά-
 θομεν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς ἢ καὶ ἀπωλείας
 αὐτῶν· οὕτω τὰ φαινόμενα τῆς μεταπτώσεως ἀνε-
 πτύχθησαν διὰ τὸν ἰσχυρὸν τρισμὸν ἐν τῇ ἐτι ἡνω-
 μένῃ παλαιοτάτῃ Ἰαπετικῇ γλώσσῃ, ἐξηφανίσθησαν
 δ' ἔπειτα πολλαχῶς δι' ἀναλογίαν. Ὁμοίως ἐδιδάχθη-
 μεν ὑπὸ τῆς εὐρυτέρας ταύτης ἱστορικῆς ἐξετάσεως, ὅτι
 τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, λέξεις, τύποι, συντάξεις κλπ.
 τὰ ἀπαντῶντα ἐν τοῖς λεγομένοις δοκίμοις γλώσσαις
 δὲν εἶναι ἀληθῶς αἰεὶ τάλωδῆτα, τὰ ἀρχηγενῆ, ἐξ ὧν
 διὰ μεταβολῶν καὶ ἐξαλλοιώσεων προέκυψαν τὰ ἀδό-
 κίμα ἢ τὰ διαλεκτικά, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὰ τούτων ἐπα-
 θον ἤδη πρότερον μεγάλας φθοράς, ὅτι δὲ πολλὰ τῶν
 λεγομένων βαρβάρων ἢ διεφθαρμένων γλωσσῶν ἢ δια-
 λέκτων διέσωσαν ἡμῖν ἐν πολλοῖς πιστοτέραν τὴν ἀρ-
 χαιοτέραν τῆς γλώσσης μορφήν. Ἐντεῦθεν δὲ συνήχ-
 θη τὸ σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅτι οὐδεμία γλώσσα ἢ
 διάλεκτος ἔστω καὶ παντάπασι βάρβαρος καὶ ἀκαλλι-
 ἐργητος εἶναι ἀληθῶς ἀναξία προσοχῆς καὶ ἀχρηστος
 εἰς καταρτισμὸν τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστήμης.

Ἄλλ' ἐφιστάντες οὕτως οἱ γλωσσολόγοι τὴν διάνοιαν
 ἐπιμόνως ἐπὶ τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους ἀδελφὰς γλώσ-
 σας καὶ τούτων τὴν διαλεύκανσιν θηρεύοντες ἐπασχον
 κατ' ἀνάγκην ἔ.τι καὶ οἱ Ἰνδοὶ καὶ Ἕλληνες γραμματι-
 κοί, τ.ἔ. ὑπελάμβανον τὴν γλῶσσαν ὡς τι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ
 χάρτου κείμενον ἢ ἐν τῷ στόματι καὶ τῇ ψυχῇ ἡμῶν
 ζῶν, μᾶλλον ὥς παραδεδομένον καὶ ἔτοιμον ἢ ὡς πα-
 ραγόμενον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνώπιον ἡμῶν καὶ ὑπ'
 ἡμῶν, μᾶλλον ὥς πῶμα χρήσιμον εἰς ἀνατομὰς ἢ ὡς
 λειτουργίαν ζώντων ὁργανισμῶν· τοῦτο δὲ ἐκώλυσε
 σφῆδρα τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῆς
 γλώσσης.

Ὁμοίως ἐκώλυε καὶ παρέδραπτε τὴν ὀρθὴν νόησιν
 τῶν γλωσσικῶν φαινομένων ἢ παρατήρησις ἢ πλημμε-
 λῶς ἐρμηνευμένη, ἣν ἐποιοῦντο ἀδιαλείπτως οἱ προσέ-
 χοντες ἐπὶ τὰς πολλὰς καὶ ἀλλοτρίας ταύτας γλώσσας
 τ.ἔ. ἢ παρατήρησις ὅτι πολλὰ τῶν γλωσσῶν τούτων
 πρότερον χρησιμώτατα στοιχεῖα ἀπηρεχαιοῦντο ἔπειτα
 καὶ ἀπεβύλλοντο. Διότι δὲν παρατήρουν ὅτι ἀντὶ τῶν
 ἀποβληθέντων τούτων ἐπλάττοντο καὶ ἤρχοντο εἰς
 χρῆσιν ἄλλα νέα, ὅτι μάλιστα αὐτὴ αὕτη ἢ δημιουργία
 τῶν νέων στοιχείων ὑπῆρξε πάντοτε προγενεστέρα τῆς
 ἀπωλείας τῶν ἀρχαίων καὶ αἰτία αὐτῆς, καὶ δὴ ὅτι
 κατ' ἀλήθειαν βλάβη καὶ πενία σπανίως μόνον τούτου
 ἔνεκα συνέβαινε, συχνότερον δὲ πλήρης ἀντικατάστα-
 σις ἢ καὶ πλοῦτος ἐνίοτε, συνηθέστατα δὲ δμαλότης
 μεγαλυτέρα. Οὕτω λ.χ. ἀπώλετο ὁ μονολεκτικὸς τῆς
 ἀρχαίας γλώσσης παρακείμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἔχομεν τὸν
 περιφραστικὸν καὶ ἐντεῦθεν ἐς λόγον τοῦ τύπου τούτου
 οὐδεμία ἐπῆλθε τῆς γλώσσης ἡμῶν βλάβη· ἀπώλετο
 καὶ ὁ ἀρχαῖος μονολεκτικὸς μέλλων, ἀλλ' ἡμεῖς ἔχο-
 μεν σήμερον δύο ὅλους μέλλοντας ἀντὶ τοῦ ἐνὸς ἀρ-
 χαίου. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν ἤθελον νὰ παρατη-
 ρήσωσι καὶ ἐκτιμήσωσιν, ἀλλὰ διετεινόντο ὅτι αἱ
 γλώσσαι σὺν τῷ χρόνῳ αἰεὶ φθείρονται, διαρρήδην μάλ-
 ιστα ἐδιδάχθη ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν ὀφεί-
 λομεν νὰ διακρίνωμεν δύο στάδια, τὸ μὲν τῆς δημιουρ-
 γίας, τὸ δὲ τῆς φθοράς. Ἄλλὰ σήμερον κοινῶς ὁμο-

λογεῖται ὅτι καθόλου εἰπεῖν ἢ κλίσις καὶ ἢ παραγωγή
 τῶν λέξεων στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συνθέσεως
 αὐτῶν, τ.ἔ. ὅτι ὅπως τὰ κατ' ἐξοχὴν λεγόμενα σύνθετα
 οὕτω καὶ τὰ πλεῖστα τῶν κλιτῶν ἐγένοντο τοιαῦτα διὰ
 συγκολλήσεως γλωσσικῶν στοιχείων, ἅτινα σήμερον
 μὲν ἡμεῖς ὀνομάζομεν καταλήξεις πτωτικές, προσωπι-
 κὰς, παραγωγικὰς κλπ. καὶ μόνον οὕτως ἡνωμένας
 μετ' ἄλλων λέξεων εὐρίσκομεν, πρὸ τῆς συνθέσεως
 δ' ὅμως ταύτης πάντως ὑπῆρχον ὡς αὐτοτελεῖς λέξεις·
 ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ πόθεν ἡ δύναμις νὰ
 παραληφθῶσιν εἰς σύνθεσιν· οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ γλώσ-
 σῃ ἦν λαλοῦμεν μόνον λέξεις αὐτοτελεῖς καὶ προτάσεις
 ἔχομεν καὶ μεταχειρίζομεθα καὶ ταύτας πολλακίς συν-
 θέτομεν, οὐδεὶς δὲ οὐδέποτε εἶδεν ἢ ἐλάλησεν πληρὴν τῶν
 λέξεων καὶ καταλήξεων οἰασθήποτε· οὐδεὶς δὲ λόγος
 πείθει ὅτι πάλαι ποτὲ τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως ἢ
 νῦν. Καθ' ὅν ἄρα τρόπον ἐκ τῶν συνεκφερομένων καὶ
 μίαν μόνην ἐννοιοῦν ἀποτελούντων θ' εἰ νὰ φάγῃ
 (=ἐδεῖται) προσῆλθε κατὰ μικρὸν τὸ θ' α' φάγῃ, ἐκ
 τοῦ vera mente, οὐ μόνον τὸ Ἰταλικ. veramente,
 ἐν ᾧ μόνῃ ἢ σημασία μετεβλήθη, ἀλλὰ καὶ τὸ Γαλλι-
 κὸν vraiment, τὸ récement καὶ ἄλλα μυρία ἐν οἷς
 ἡλλοιώθη καὶ ἢ σημασία καὶ οἱ φθόγγοι· ἢ ἐκ τῶν
 συνεκφερομένων καὶ μίαν ἀποτελούντων ἐννοιοῦν ego
 finire habeo ἐγένετο ὁ μέλλων je finirai, πάντως
 κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διὰ συγκολλήσεως τῶν πρὶν
 συντακτικῶς μόνον συνδεομένων στοιχείων ἐτετέλεσθη ἐν
 πλαιοτάτοις χρόνοις κατὰ μικρὸν πᾶσα ἢ κλίσις.
 Ἀλλὰ καὶ ὅπως κατὰ τὴν πρὸ ἡμῶν γενομένην νεω-
 τέραν σύνθεσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν νέων στοιχείων
 τῆς κλίσεως μεγάλαι συνέβησαν μεταβολαὶ τῶν φθόγ-
 γων, πολλακίς μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου προσβᾶσαι, οὕτως
 κατ' ἀνάγκην ἀμείλικτον συνέβη καὶ κατὰ τὴν παλαι-
 οτάτην ἐκείνην δημιουργίαν τῆς κλίσεως, ἥτοι καὶ τότε
 ἐγένοντο φθοραὶ καὶ ἐξαλλοιώσεις τῶν φθόγγων πολ-
 λάκις καὶ μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου προσελθοῦσαι. Δῆλον
 ἄρα ὅτι ἀφοῦ αὐτὴ αὕτη ἢ δημιουργία τῆς κλίσεως
 συνετελέσθη τὸ πάλαι δι' ὑποτελείας πολλῶν πρότερον
 αὐτοτελῶν λέξεων, διὰ μεταβολῆς καὶ φθορὰς πολλῶν
 γλωσσικῶν στοιχείων, φθορὰ καὶ δημιουργία εἶναι φαι-
 νόμενα στενωῶς συνδεόμενα ἐν τῇ γλώσσῃ ὅπως καὶ ἐν
 τῇ φύσει καὶ δὴ χρόνος δημιουργίας τύπων, λέξεων
 κλπ. ἀνευ φθορὰς εἶναι ἀτοπος ἐννοία.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὑπῆρξεν ἐπιβλαβὴς ἢ τοιαύτη θεω-
 ρία, ὅτε πείθουσα περὶ τῆς διαφθορὰς τοῦ παρόντος
 ἀπέτρεπε τοὺς ἐρευνήτας τοῦ νὰ παρατηρῶσι καὶ με-
 λετώσιν αὐτό. Καὶ ὅμως αἱ λαλοῦμεναι σήμερον γλώσ-
 sai, ἐπειδὴ καὶ πλουσιώτατον ἀνὰ τὰς διαφόρους χώ-
 ρας, ἐνθα λαλοῦνται, ἐμφανίζουσι κόσμον φαινομένων
 ἀπείρῳ πλουσιώτερον καὶ ποικιλιώτερον πάσης γραπτῆς
 παραδόσεως, καὶ εἰς ἡμᾶς λαλοῦντας αὐτάς ὡς μητρι-
 κὰς, φυσικὰς γλώσσας, εἶναι πολλῷ μᾶλλον αἰσθηταὶ
 ἢ πᾶσα ἀρχαιότερα γὰσις, διὰ ταῦτα εἶναι σφόδρα δι-
 δακτικά· οὕτω δηλ. καὶ μόνον οὕτως ἐργαζόμεθα ἐπι-
 στημονικῶς καὶ ἐρχόμεθα εἰς πορίσματα καὶ διδάγ-
 ματα ἀσφαλέστατα, ἅτε χωροῦντες ἀπὸ τῶν ἐγγύς ἐπὶ
 τὰ ἀπωτέρω, ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἐπὶ τὰ ἀγνωστα. Πρό-
 σθες ὅτι ἀφοῦ ὑπὸ πάντων σήμερον ὁμολογεῖται ὅτι ἢ

γλώσσα είναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ μᾶλλον τῶν ἐν κοινωνίᾳ ζώντων ἀνθρώπων, ὅτι παραδίδεται πάντοτε ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅτι ἄρα ἕκαστος δὲν πλάττει κατ' ἀλήθειαν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καθ' ὅσον τὸ ὕλικόν ἦτοι τὰς λέξεις καὶ φράσεις, ἐτι δὲ καὶ τὸν τρόπον τοῦ κατασκευάζειν τὸν λόγον, τὰς προτάσεις, ἐκληρονόμησε παρὰ τῶν παλαιότερων καὶ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἐκείνων πλάττει ἕκαστος τὸν λόγον αὐτοῦ, διὰ ταῦτα πρόδηλον, ὅτι ἡ γλῶσσα οὕτω κληροδοτούμενη ἀπὸ πολλῶν χιλιετηρίδων μακροτάτην ἔσχεν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς πρώτης γεννήσεως καὶ ἀρχῆς αὐτῆς μέχρι σήμερον, καὶ ὅτι, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ νοήσωμεν ἀληθῶς ποῖα τις ἦν αὕτη ἐν δεδομένῳ τινὶ χρόνῳ, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ποῖα τις ἦν κατὰ τοὺς πρότερον χρόνους καὶ κατὰ τίνες νόμους ἕκαστος ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας μορφῆς προήλθεν ἢ μετέπειτα. Τὸ εἶναι ἄρα καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς γλῶσσης, ὅπως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἱστορικῇ ἐπιστήμῃ, κατανοεῖται ἐπιστημονικῶς, ἦτοι ὑπάγεται ὑπὸ νόμους διὰ μόνου τοῦ γίνεσθαι, καὶ ἐπὶ τὴν γλῶσσαν ἐφαρμόζεται ἡ παρατήρησις τοῦ δαιμονίου Ἀριστοτέλους «εἰ δὲ τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φερόμενα βλέπειεν.... κάλλιστ' ἂν θεωρήσειεν».

(Ἔπεται τὸ τέλος).

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΛΕΞΙΣ ΤΕΤΡΑΕΝΤΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΙΣ

ΕΝ ΓΚΙΟΥΛ-ΜΠΑΞΕ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ, ἣν οἱ ἐνεπιγράφοι λίθοι παρέχουσιν εἰς τὴν φιλολογίαν καθ' ὅλον, εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν μεγίστη καὶ σπουδαιότατη ὁ τε δημόσιος καὶ ὁ κατ' ἰδίαν βίος τῶν παλαιῶν προτέλαβε διὰ τῶν ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν ἐπίσημον καὶ ἀπρόσδελκτον κύρος. Θὰ ἦτο δ' ἀληθῶς ἔξοχόν τι, ἂν ὁ χρόνος ἐφείδετο πάντων τῶν ἐνεπιγράφων λίθων, ἐφ' ὧν ἀπετύπωσαν οἱ ἀρχαῖοι πάσας τὰς ἐπιστήμους αὐτῶν πράξεις. Οὕτω θὰ εἶχομεν εἰς ἀκέραιον τὸ ἐπίσημον ἀρχαίου ἐκείνης πόλεως, ὅποθεν, ὡς ἐξ ἀβολώτου πηγῆς θὰ ἠντλοῦμεν τὰς περὶ τῆς καθ' ὅλου δράσεως αὐτῶν μαρτυρίας. Ἀλλὰ πλὴν τούτων τῶν θετικῶν ὠφελημάτων ἀρύεται ἡ φιλολογία καὶ ἄλλα τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἐν γένει ἐξελίξιν ἀφορῶντα. Οὐ μόνον δηλαδὴ πολλαὶ λέξεις μὴ διασωθεῖσαι παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι διτηρήθησαν μέχρις ἡμῶν διὰ τῶν ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἡ ὀρθὴ καὶ γνησίᾳ γραφῇ πολλῶν ἐκ τούτων μόνον διὰ τῶν ἐπιγραφῶν βεβαιούται, ἅμα δὲ προσταποδείκνυται δι' αὐ-

τῶν καὶ ἡ ἐν διαφόροις χρόνοις σημασιολογικὴ ἐξέλιξις αὐτοῦ.

Τοιοῦτόν τι διδάσκει ἡμᾶς ἐπιγραφή τις ἐν Γκιούλ-μπαξῇ ἐκσκαφεῖσα, περὶ τῆς λέξεως τετραέντου, ἣτις δις μόνον ἀπαντῶσα παρὰ Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔννοιαν παρέχει· ἤδη δὲ διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς οὐ μόνον κυροῦται ἀσφαλῶς ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς καὶ οὐδὲμία ἀνάγκη παρίσταται διορθώσεως τῶν χωρίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία αὐτῆς ἀρκοῦντως εὐκρινῶς, νομίζομεν, σαφηνίζεται.

Πρῶτον ἀπαντῶμεν τὴν λέξιν ταύτην ἐν τῷ Πασχαλίῳ χρονικῷ [I. 622], ἔνθα τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς περιφήμου ἐκείνης στάσεως τοῦ Νίκα ἀναγινώσκομεν τὰδε : «ὁμοίως δὲ ἐκαύθη καὶ τὸ Σένατον ὅπου ἐστὶ τὸ λεγόμενον Αὐγουσταῦον καὶ ἡ μεγάλη Ἐκκλησία πᾶσα σὺν τοῖς φοβεροῖς καὶ θαυμαστοῖς κίοσι πᾶσα ἐκ τετραέντου κατηνέχθη»· ἔπειτα δὲ ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ Θεοφάνους [184], ἔνθα περὶ τοῦ αὐτοῦ γίνεται λόγος «καὶ ἔσχαλον πῦρ εἰς τὰ Πρόδου καὶ κατηνέχθη ὁ οἶκος καὶ ἦλθον καὶ ἔκαυσαν τὸ βαλανεῖον καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν σὺν τοῖς ἀμφοτέροις κίοσι καὶ πᾶσα ἐκ τετραέντου κατηνέχθη».

Πάντες που οἱ ἐρμηνευταὶ τὸ ἐκ τετραέντου τοῦτο ἀνήνεγκον εἰς τὸ ἐπόμενον αὐτῷ ῥήμα, καί, ἐπεὶ ἐνός ἀτόπου δοθέντος μυρία ἔπεται, ἐπηκολούθησε καὶ ἐρμηνεία σφαλερὰ καὶ διόρθωσις ἐντελὴς περιττή. Οὕτως ὁ μὲν Γόαρως ἐξηγήσατο τὸ χωρίον ὧδε : *tota vero quadripartito in ruinam concidit*, ὁ δὲ Δινδόρφιος διείδε μὲν ὁρθῶς, ὅτι τὸ ἐκ τετραέντου δὲν δύναται ὡς ἀνέγνηται εἰς τὸ κατηνέχθη, μὴ δυνάμενος δ' ὅμως καὶ πάλιν νὰ συναγάγῃ καταληπτὴν ἐξ αὐτοῦ ἔννοιαν κατέφυγεν εἰς διόρθωσιν.

Ἰδοὺ τί ἐπὶ λέξει λέγει : «ἐν ἐκατέρῳ τῶν συγγραφέων τούτων, εἰ καὶ ὁ ἕτερος ἀπὸ τοῦ ἑτέρου ἠντλήσεν, λαμβάνει σφάλμα, ὅπερ δυσκόλως νὰ ιαθῇ δύναται, ἐπεὶ καὶ αἱ λέξεις ἐκ τετραέντου οὐδὲν σημαίνουσιν. Κρεῖττον ἐν τούτοις φαίνεται ἡ ἀνέγνωσις τοῦ Πατχαλίου χρονικοῦ, ἥτις θὰ παρίσχειν ἀκέραιον ἔννοιαν ἂν ἀντὶ τούτου ἀνεγινώσκτο ἐκ τετραλίθου». Ἰνα στηρίξῃ τὴν διόρθωσιν ταύτην ποιεῖται μακρὸν λόγον ὁ Δινδόρφιος καὶ αὐτὸς ἐν τῷ *Glossar-med-graccit* [II σελ. 1606] ἔνθα ἐρμηνεύει τὸ τετράλιθος καὶ καταλήγει συμπεραίνων ὅτι ἡ ἐν λόγῳ φράσις τοῦ Πασχαλίου χρονικοῦ καὶ τοῦ Θεοφάνους δύναται *facili et prona emendatione* νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐκ τετραλίθου, «ita ut columnae istae stupendae ex marmore fuerent crustis triplicis marmori distinctae, quod inde τετράλιθον, appellatum fuerit». Ἀμφιβάλλων δ' ὅμως καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς διορθώσεως προστίθηται ἀμέσως κατωτέρω : «videat tamen lector, an hanc conjecturam probet, vel potiolem proferat, cui lubens manus dederim».

Ἡ ὑπὸ τοῦ Δινδορφίου προταθεῖσα μεταβολή, εἰ καὶ